

PARÁDI József*
A dualizmuskori Magyar Királyi Pénzügyőrség
határőrizeti szolgálata.

(Border guard service of the Hungarian Royal Custom Police in the time of dualism.)

Absztrakt

A magyar határőrizet történetében a dualizmus időszakában a határok őrzésének feladata — Európa fejlett országaihoz hasonlóan, az ipar és az azt követő harceljárások fejlődéséből fakadóan — a haderőtől a rendvédelmi testületekhez került. Ezekben a teendőkben vett részt a Magyar Királyi Pénzügyőrség békében és fegyveres konfliktusokban egyaránt.

Kulcsszavak:

dualizmuskori magyar határőrizet ; katonai határőrizet ;
Magyar Királyi Pénzügyőrség ; határszéli csendőrség ;
Magyar Királyi Határrendőrség

Abstract

In the history of the Hungarian border guard, in the period of dualism, the task of guarding the borders - as in the developed countries of Europe - came from the military to the law enforcement bodies, due to the development of industry and the successive warfare. In these tasks, the Hungarian Royal Finance Guard participated in peace and armed conflicts.

Keywords:

hungarian surveillance in the period of dualism ; military border guard ;
Hungarian Royal Custom Police ; frontier gendarmerie ;
Hungarian Royal Border Guard

---

*

- *Open Researcher and Contributor ID* = Nyílt Kutató és Közreműködő Azonosító (**ORCID**)

<https://orcid.org/0000-0003-3368-2944>

Institutional attachements = Szerző intézményi kötődései :

- *Bertalan Szemere Scientific Society of History of Hungarian Law Enforcement* = Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság

- *Eötvös Loránd University Faculty of Law History of National Law Department* = Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék

- *National University of Public Service Faculty of Law Enforcement* = Nemzeti Közszo-
szolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar

@: paradi.jozsef@gmail.com

DOI : 10.31626/HU-EISSN2530094X.VITOM.89-118.p

Ahhoz, hogy a Magyar Királyi Pénzügyőrség dualizmuskori határőrizeti tevékenysége érdemben tárgyalható legyen két témát indokolt tisztázni. Egyrészt arra kell választ adni, hogy a határőrizet hol helyezkedik el a dualista államalakulat feladatrendszerében? Másrészt pedig azt indokolt meghatározni, hogy a korabeli magyar határőrizetben a pénzügyőrség milyen szerepet töltött be?

A pénzügyőrség története nem tekint vissza túlságosan hosszú időre a Kárpát-medencében. Az első pénzügyőr szervezetet a neoabszolutizmus rendszerében hozták létre. E szervezet ugyan a Magyar Szent Korona alá tartozó területeken is működött — hiszen a HABSBURG-birodalom teljes területére kiterjedt a testület hatósági területe — azonban semmiképpen sem tekinthető magyar szervezetnek, legfeljebb a magyarok elnyomásához asszisztáló testületként vehető figyelembe. A neoabszolutista rendszer a magyar államot megszüntette, területét pedig tartományokra szabdalva beolvasztotta a HABSBURG Császárságba, hivatalos nyelvvé pedig a németet tette. A magyar hazafiakat e rendszer üldözte.

A modernizáció köntösébe bújtatott önkényuralmi tobzódás létrehozta a hatalma legitimálását hirdető hamis elméletet. Herceg Félix Ludwig Johann Fürst zu SCHWARZENBERG (Böhmisch-Krumau 1800. X. 2. – Bécs 1852. IV. 5.)¹ személyéhez kapcsolható *Verwirkungstheorie* (jogeljárás elmélet) szerint a magyar nemzetnek voltak ugyan alkotmányos jogai, ezeket azonban elvesztette azáltal, hogy a törvényes uralkodója ellen fellázadt. A jogeljárás hamis elméletét DEÁK Ferenc cáfolta meg.²

A HABSBURG-birodalom politikai elitjének a szeme előtt a HABSBURG-család vezetésével megvalósuló közép-európai birodalom létrehozásának a víziója lebegett. Ennek érdekében a HABSBURG-birodalom népeit el szerették volna németesíteni, majd erre a tömegre támaszkodva létrehozni a Német Császárság és az Osztrák Császárság egyesítésével kialakított nagy közép-európai birodalmat.³ Nagyratörő terveiket Közép-Európa népeinek a sírján szerették volna létrehozni. Erre a galád elképzelésre is utaltak a korszak kutatói, amikor úgy fogalmaztak, hogy a magyar szabadságharcot hátba támadók azt

kapták a HABSBUROGoktól jutalmul, amit a magyarok büntetésül.

A neoabszolútizmus rendszerét, annak egyetlen szervezeti sem lehet tehát magyarnak tekinteni. A kiegyezés utáni polgári magyar államnak azonban szüksége volt pénzügyőrségre, így tehát 1867-ben a LÓNYAY Menyhért által vezetett Magyar Királyi Pénzügyminisztérium alárendeltségében létrehozták a Magyar Királyi Pénzügyőrséget.⁴ A magyar pénzügyőrség tehát a magyar kormány kompetenciájába tartozó nemzeti szervezet volt. De vajon a Magyar Királyságnak az Osztrák-Magyar Monarchia határaival egybeeső határszakaszai őrzését — amelyben a magyar pénzügyőrség is tevékenykedett — birodalmi vagy magyar tevékenységnek tekintették-é?

Hagyományosan a határőrizet a központi államhatalom hatáskörébe tartozott, mely tevékenységet az uralkodó a hadsereg által gyakorolta. Így tehát — ha csupán a korábbi időszak gyakorlatát vesszük figyelembe — a határőrizet a közös ügyek körébe tartozó hadügyhöz lenne sorolható. A XIX. században azonban a hadügyben jelentős változások történtek az ipari forradalom nyomán kibontakozó tömegtermelés és az általános hadkötelezettségen nyugvó tömeghadseregek kialakulásával. Fegyveres konfliktus esetén annak a félnek volt reális esélye a győzelemre, amely megfelelő színvonalú és mennyiségű erőkoncentrációt volt képes létrehozni, mint ahogyan é azt Karl von CLAUSEWITZ „*Vom Kriege.*” (A háborúról.) című — a XIX. század utolsó negyedében magyar nyelven is megjelentő — könyvében a témát kifejtette.⁵

Ebből fakadóan a hadseregek vezetői minél több és jól felszerelt, valamint kiképzett, teljes harcértékű alakulat létrehozására törekedtek. A határőrizeti feladatok eredményes megvalósítása érdekében alkalmazott alakulatoktól azonban — a határőrizeti feladataik eredményes kivitelezése miatt — a nehézfegyverzetet bevonták, a személyi állományt pedig apró alegységekre bontva a határ mentén hosszú és viszonylag keskeny területsávon kellett elhelyezni. Ezek az alakulatok ebből fakadóan a harcértéküket elvesztették. A haderők vezető szervei ennek az elkerülésére törekedtek, ezért a határőrizeti fel-

adatokat átadták a rendvédelmi testületeknek.

Az Osztrák-Magyar Monarchiában e folyamat a XIX. század második felére, a dualizmus időszakára valósult meg. A kiegyezés után honvédelmi törvényeink lényegében az ilyen típusú haderő létrehozásának a kereteit teremtették meg.⁶

A közös ügyek haderő részében tehát a határőrizetnek — ahová egyébként a téma hagyományosan tartozott — nem volt helye. Ahogyan a magyar kiegyezési törvényt alkotók fogalmazták a közös érdekű viszonyok azonban több területet is tartalmaztak. Az első csoportot a pragmatikus ügyek képezték. A magyar nyelvterületen használt ezen elnevezés onnan eredt, hogy ezen ügyeket a magyar fél a *pragmatica sancti*óból származtatta, ahogyan magát a kiegyezést is. A magyar - törvénykönyvben szereplő *pragmatica sanctio* ugyanis nem csupán azt tartalmazza, hogy a HABSBERG-birodalomban az állami főhatalmat a HABSBERG-család egyik tagja megoszthatatlanul gyakorolja, hanem azt, is hogy a Magyar Királyság szabad és független ország.⁷

A kiegyezésnek — legalább is kezdetben — kétféle értelmezése létezett. Az osztrák felfogás szerint a birodalom két egymástól eltérő gazdasági, kulturális hagyományokkal rendelkező tartománycsoportból állt. Ezen tartománycsoportok pedig egyes ügyeiket a másik tartománycsoporttól eltérően intézik. Ezzel szemben azonban a magyar felfogás szerint a kiegyezés nem más, mint két független ország, nevezetesen az Osztrák Császárság és a Magyar Királyság szövetsége, amelyben a két ország egyes ügyeit közösen intézi. Ez t a két álláspontot volt hivatott kifejezni az *Österreichisch-Ungarische Monarchie* (Osztrák-Magyar Monarchia) amely a magyar felfogást tükrözte és az *Österreichisch-Ungarisches Reich* (Osztrák-Magyar Birodalom), amely pedig az osztrák felfogást tükröző elnevezés. Az uralkodó mindkét elnevezést 1868. XI. 4-ei utasításában — mint a dualista államalakulat alternatív hivatalos neveiként — rendelt el használni. A gyakorlatban azonban az Osztrák-Magyar Monarchia elnevezés vált elfogadottá és használatossá, mivel az állt a valósághoz közelebb. Utoljára a közös haderő elnevezése terén tértek át a magyar felfogást tükröző névmódosításra. 1889-ben uralkodói utasítás vezette be a

„császári királyi” kifejezés használat helyett a „császári és királyi” elnevezést.⁸

Akárhonnán is eredeztették a felek a kiegyezést a pragmatikus ügyek közé a külügy, a hadügy és ezen ügyek finanszírozására szolgáló pénzügy tartozott. A hadügyből kikerült határőrizet nyilvánvalóan nem tarthatott sem a külügyhöz sem pedig a finanszírozásukat biztosító közös pénzügyhöz.

A közösérdekű viszonyok azonban négy tárgykörből álltak, melyek közül csupán az egyiket képezték a pragmatikus ügyek. A magyar kiegyezési törvényben szerepelt még az uralkodói udvartartás is, de kizáró jelleggel. A magyar törvényben ugyanis az szerepel, hogy az uralkodói udvartartás nem tartozik a közös ügyek közé. Éppen ezért az osztrák kiegyezési törvény az uralkodói udvartartás témáját nem is tartalmazza. Az Osztrák-Magyar Monarchiában ugyanis nem létezett közös államfői tisztség. A Magyar Királyság élén a magyar király, az Osztrák Császárság élén pedig az osztrák császár állt államfőként. *Ferenc József* ugyan egyszemélyben töltötte be mind a két tisztséget, ettől azonban nem vált az Osztrák-Magyar Monarchia államfőjévé, mivel ilyen tisztség nem létezett. Az uralkodó osztrák császár és magyar király volt. Az Osztrák-Magyar Monarchiának közös kormánya sem volt, ilyen megnevezés nem is szerepel egyik kiegyezési törvényben sem. A két kiegyezési törvény ugyan nem egymás tükörfordításai voltak, tartalmuk azonban nem mond ellent egymásnak. Közös minisztertanácsot azonban tartottak, bár ez sem szerepel a kiegyezési törvényekben. A közös minisztertanácsban a közös ügyek miniszterei és a két kormány miniszterelnöke, továbbá általában a kormányok téma szerint illetékes miniszterei vettek részt. Amennyiben az uralkodó is megjelent a minisztertanácsban azt koronatanácsnak nevezték.⁹

A közös érdekű viszonyok közé sorolták még a kortársak a hitelügyet, valamint a vám- és kereskedelmi szövetséget. Hitelügy alatt az állam által felvett hitelek témáját értették. A neoabszolutizmus kori államadósság egy részének a törlesztését a magyar állam magára vállalta. Ennek a részleteiről — az osztrák féllel való egyeztetés nyomán — külön törvényt hozott

az országgyűlés. A későbbi — az Osztrák-Magyar Monarchia által felvett — hitelekhez mindkét társország országgyűlésének a jóváhagyására volt szükség. A két társország egyike által önállóan felvett hitelhez pedig az adott ország országgyűlésének a beleegyezésére volt szükség.¹⁰

A közös ügyek negyedik ügycsoportját a vám- és kereskedelmi szövetség alkotta. Ezen ügycsoportba tartozó ügyeket, azaz a tízévente újra tárgyalt vám- és kereskedelmi szerződés mellett a külállamokkal kötött gazdasági szerződéseket, a közvetett adózás egységesítésének a témáját, a vasút, a hajózás és a posta összehangolását, továbbá a pénzrendszer és a jegybank témáját nevezték a kortársak dualisztikus ügyeknek, vagyis nem közös de egyetértőleg intézendő ügyeknek. Ezek olyan ügyek voltak, amelyekben fennállt az összehangolás érdekeltisége, azonban az egyezkedés megíúsulása esetén az intézkedés joga is. A pragmatikus ügyek esetében ez a lehetőség nem állt fenn.¹¹

A közös ügyek rendszerében tehát — a hadügy kivételével — a határőrizet nem volt elhelyezhető. A hadügyből való kikerülése nyomán a rendvédelem témakörébe került. A rendvédelmet először az olmtüzi birodalmi alkotmány emelte ugyan be a birodalmi ügyek közé, azonban ezen alkotmányt végül is nem léptették hatályba. *Ferenc József* rokonszenvét azonban elnyerte a rendvédelem birodalmi ügyként való kezelésének a gondolata. Így tehát a neoabszolutista rendszer kiépítésekor a rendvédelmet birodalmi ügyként kezelte, a rendvédelmi szervezetrendszer a teljes birodalomra kiterjedően egységesen építette ki. Mindez azonban a kiegyezéssel szertefoszlott. A rendvédelem — és annak részeként a határőrizet — a két társország kompetenciájába került.

A határőrizet tehát a dualizmus időszakában már nem képezte az Osztrák-Magyar Monarchiában a hadügy részét. Így a két társország kompetenciájába került a rendvédelembe tagoltan.

Milyen volt a dualizmuskori magyar rendvédelmi modell? A polgári magyar állam rendvédelmi modelljének az elvi alapjai a reformkori közigazgatás elméleti vitájának hozadékaként formálódtak. A municipálisok felfogása szerint a rend

védelmének a kompetenciáit az önkormányzatokhoz volt indokolt telepíteni. A centralisták viszont a rend fenntartása témakörével a központi államhatalom felruházását tartották célszerűnek. A vita a municipálisok javára dőlt el.¹²A kiegyezés nyomán a magyar állami vezetés ennek a szellemében látott hozzá az új magyar rendvédelmi modell kiépítéséhez. A köztörvényhatóságok rendezéséről szóló 1870. évi és a községek rendezését tartalmazó 1871. évi törvényekben az országgyűlés a rendőrhatósági jogkört az önkormányzatokhoz telepítette.

A polgári magyar állam időszakában kétféle rendvédelmi testületet különböztettek meg, nevezetesen a katonailag szervezett fegyveres őrtestületet és a polgári fegyveres őrtestületet. A katonailag szervezett fegyveres őrtestület személyi állománya a katonai rangrendszer rendfokozatait viselte. A testületen belüli függelmi viszonyok katonaiak voltak. A testületit tagokat a katonák általános jogosultságai megillették, a kötelezettségei pedig terhelték. Ezzel szemben a polgári fegyveres őrtestületek személyi állományának a tagjai a testületi rendfokozati rendszer rangjait viselték. A testületen belüli függelmi viszonyok hivatalnokiak voltak, a testületi tagokra a katonák általános jogosultságai és kötelezettségei nem vonatkoztak.¹⁴

A központi államhatalom közvetlen irányítása alatt álló rendvédelmi testületek között megtalálhatóak voltak a katonailag szervezett fegyveres őrtestületek és a polgári fegyveres őrtestületek is. Az önkormányzati rendvédelmi testületek között pedig csupán polgári fegyveres őrtestületek működtek.

A dualizmus első évtizedében, a Magyar Szent Korona alá tartozó területen — Horvátország kivételével — működő rendvédelmi testületek voltak

a központi hatalom közvetlen felügyelete alatt:

- a Magyar Királyi Nemesi Testőrség, katonailag szervezett fegyveres őrtestület (*Mária Terézia* alapította **XY évben** Magyar Nemesi Testőrség elnevezéssel, melyet 1849-ben — az 1848/1849-es magyar forradalom és szabadságharcban betöltött szerepe miatt — feloszlattak, majd 1867-ben újjászervezték) 89 fő, a testület a főudvarmester hatáskörébe tartozott.

- a Magyar Királyi Koronaőrség, katonailag szervezett fegy-

veres őrtestület (ugyancsak 1867-ben szervezték újjá) 58 fő, a testület az uralkodó és az országgyűlés által felkért két koronaőr irányítása alatt állt, mely tisztségek a legfőbb közjogi méltóságok közé tartoztak;

- a Magyar Királyi Pénzügyőrség polgári fegyveres őrtestület (1867-ben állították fel) 5 000 fő, a pénzügyi tárca irányítása alatt állt;

- a büntetés-végrehajtási intézetek fegyveres őrségei, polgári fegyveres őrtestületek (1869-ben állították fel) 3 000 fő, az igazságügyi tárca irányítása alatt állt;

- a fővárosi rendőrség (polgári fegyveres őrtestület, melyet 1872-ben államosítottak ideiglenes, majd 1881-ben végleges formában) 1 200 főt létszámmal működött a belügyi tárca felügyeletével

az önkormányzatok közvetlen felügyelete alatt:

- az önkormányzati rendőrségek polgári fegyveres őrtestületek ide számítva az 1840-ben létrehozott mezei rendőrséget, melyet 1894-ben alakítottak át mezőőrséggé.¹⁵

Ebben az időszakban tehát összességében mintegy 20 147 fő látta el a történelmi Magyarország rendvédelmét, közöttük elhanyagolható létszámot alkotott a testőrség és a koronaőrség katonailag szervezett őrtestületeinek az összesen 147 főnyi személyzete, amely a teljes magyar rendvédelmi létszám 0,73 %-t tette ki. A fennmaradó 99,27 % a polgári fegyveres testületek körébe tartozott.

Hasonlóan alakult a központi államhatalomnak közvetlenül alárendelt és az önkormányzatok irányítása alatt álló rendvédelmi testületek személyi állományának egymáshoz viszonyított aránya is. A központi államhatalom által irányított rendvédelmi testületeknél 8 147 fő teljesített szolgálatot, ők alkották a teljes rendvédelmi személyi állomány 40,44 %-át. Az önkormányzatok alárendeltségébe tartozó rendvédelmi testületeknél pedig 12 000 fő teljesített szolgálatot, ami a teljes rendvédelmi személyi állomány 59,56 %-át alkotta.¹⁶

A dualizmus első évtizedében a 20 147 fővel tevékenykedő magyar rendvédelemben határőrizeti feladatokat mintegy 600 pénzügyőr és hozzávetőlegesen 100 rendőr — a helyi városi rendőrségek kikülönített csoportjaiként — továbbá a ha-

tármenti szolgabírói kirendeltségek tisztviselői láttak el, bár ez utóbbiak nem teljesítettek fegyveres szolgálatot. A tisztviselők nem vehetők figyelembe a rendvédelmi testületek személyi állományának a létszámában. A dualizmuskori magyar határőrizetben kezdetben szolgálatot teljesítő mintegy 700 fő körüli fegyveres létszám 85,71 %-át tették ki a pénzügyőrök. A fegyveres határőrizeti szolgálatot ellátók pedig a magyar rendvédelmi testületek személyi állományának 3,47 %-át alkották.

Lényeges különbségek voltak azonban a központi államhatalomnak közvetlenül alárendelt és az önkormányzati rendvédelmi testületek között. Az önkormányzati kompetenciába tartozó rendvédelmi szervezetek szolgálati szabályzatai, szervezetük, öltözékük, kiképzettségük és jogkörük településenként változott. A fegyverzetük még ennél is tarkább volt, mivel a rendőrök önállóan szerezték be fegyvereiket.

Emellett a legénységi állomány egy része városonként eltérő mértékben analfabéta volt. A rendőrlegénységi analfabétizmust a századfordulóra sikerült 2 %-ra szorítani, teljes egészében azonban csak e testületek államosításával szűnt meg. Mivel pedig az analfabéta rendőrök számára reménytelen lett volna felkészítő tanfolyam indítása, ezért az analfabéta rendőrök szakmai felkészítését másképp oldották meg.

A rendőrtiszti kar (korabeli szóhasználat szerint rendőr tisztviselői kar) tagját kérték fel az ilyen rendőr mentorálására. Ezt pedig úgy oldották meg, hogy az újoncot kezdetben idősebb és gyakorlott rendőr járőrvezetői irányításával vezényelték szolgálatba. A szolgálatba bevonult újonc járőrtársnak pedig részletesen be kellett számolnia mentorának a szolgálatban tapasztaltakról. A mentor pedig ezt kiértékelte és a célszerű magatartási formákra felhívta az újonc járőr figyelmét. Mindezt addig folytatták amíg a mentor nem talált kivetnivalót az újonc beszámolójában. Ezt követően az újonc rendőrt képzettnek nyilvánították, aki már egyedül is láthatott el szolgálatot.¹⁷

Az önkormányzati rendvédelmi testületek legénységi állományának mérsékelt felkészültsége, a sokszínűségük és a jogosultságaiknak az önkormányzat területéhez kötöttsége nem tette ezen szervezeteket alkalmassá arra, hogy a határőri-

zetbe erőteljesen bekapcsolódjanak.

A központi államhatalom közvetlen irányítása alatt álló szervezetek közül a létszámukból és a feladatkörükből fakadóan eleve kiesett a határőrizeti tevékenységbe való bekapcsolódásból a testőrség és a koronaőrség. Ugyancsak nem jöhettek számításba a börtönök fegyőrségei — annak ellenére, hogy egységes fegyverzettel, ruházattal, szervezettel és képzettséggel rendelkeztek — mivel hatáskörük csak a börtönökre terjedt ki és az alapfeladatuk is meglehetősen eltért a határőrizeti teendők végzése során elvárt tevékenységtől.

Így tehát egyetlen rendvédelmi testületnek a határőrizeti feladatok ellátására történő bevonására kerülhetett csak sor. Ez a testület pedig a Magyar Királyi Pénzügyőrség volt.

A pénzügyőrség azonban a határőrizet triászából, nevezetesen a határvonal őrzéséből, a határforgalom ellenőrzéséből és a határrend betartásából alapvetően a határvonal őrzésére volt alkalmas. Ezért tehát e feladatkör teljesítésével bízták meg a Magyar Királyi Pénzügyőrséget. A határforgalom ellenőrzését a határátkelőhelyek — korabeli szóhasználat szerint a határkapuk — közelében fekvő városok rendőrségeiből kikülönített csoportok végezték. A határrend betartására pedig a vámhatárvonallal érintkező hatósági területtel rendelkező járáásokban létesített határmenti szolgabírói kirendeltségek ügyeltek. Mivel tehát a dualizmus kezdeti időszakában nem akadt olyan magyar rendvédelmi testület, amelyre a határőrizetet teljes egészében rá lehetett volna bízni, ezért a határőrizeti triáoszt elemeire bontva különböző szervezet hatáskörébe helyezték.¹⁸

Határőrizetre azonban a dualizmuskori Magyarország 4 166 km hosszú határvonalából csupán 833,2 hosszú magyar-román és a 458,26 km hosszú magyar-szerb határon kellett megvalósítani. Ezek az összességében 1 291,46 km hosszúságú külső határok képezték ugyanis az Osztrák-Magyar Monarchia vámhatárainak a Magyar Királyság határaival egybeeső részét.¹⁹

A belső határokon, nevezetesen az Osztrák Császárság és a Magyar Királyság határán, illetve Bosznia-Hercegovinának az Osztrák Császársággal, valamint a Magyar Királysággal közös határszakaszain az államhatárokat bárki, bármikor és

bárhol átléphette. Az átjárás a személyek és az áruk számára is teljesen szabad volt. E helyzetből fakadóan a Magyar Királyság és az Osztrák Császárság 2 083 km hosszú közös határán, továbbá Magyarországnak Bosznia-Hercegovinával 583,24 km hosszú közös határán nem volt szükség határőrizetre.²⁰ Mivel pedig Horvátország a Magyar Királyságon belül élvezett autonómiát, ezért Horvátország irányában fel sem merült a határőrizet szükségességének a témája, hiszen Horvátország területe is a Magyar Szent Korona alá tartozó térség volt.

A román és a szerb határvonalak — hasonlóan a Magyar Királyság többi határszakaszához — döntően természetes határok voltak. Azokon elsősorban a hágókat, a vízi határszakaszokon pedig az átkelésre alkalmas partvonalak őrzését kellett megvalósítani. Ezen területek őrzését látta el kezdetben egyedül a Magyar Királyi Pénzügyőrség.

A Magyar Királyi Pénzügyőrség a vámhatárvonalal érintkező működési területtel rendelkező szakaszai által valószínűsítette meg a határőrzési feladatait. Az érintett pénzügyőr szakaszok a pénzügyőrségi alapeladataik teljesítése mellett látták el a vámhatárvonalak őrzését. A csempészek és egyéb határsértők tiltott határátlépési kísérleteinek feltételezhető idejében és helyén pedig többvonalas határőrizetet valószínűsítottak meg oly módon, hogy — a korabeli pénzügyőrségi szabályzatban foglaltaknak megfelelően — a pénzügyőr járőrök látó- és hallótávolságban foglalták el figyelési helyüket.²¹

Annak ellenére, hogy a pénzügyőrség nem iktatott speciális szervezeti elemeket a határőrizeti szolgálatot is ellátó szakaszai irányításába és az ott szolgálatot teljesítő személyi állomány a határőrzési feladatait a más irányú pénzügyőrségi teendőinek a teljesítése mellett látta el, a magyar határőrizetben kétség kívül a legtekintélyesebb szervezet volt, legalább is a dualizmus kezdeti időszakában.

A kiegyezés évében alapított Magyar Királyi Pénzügyőrség²² szervezete négy szintű volt. A testület legkisebb szervezeti egysége a szakasz volt. A szakaszoknál folyt a pénzügyőri szakmaim tevékenység. A szakaszok működési területe lefedte a történelmi Magyarország teljes területét. A szakaszoknál tel-

jesített szolgálatot a pénzügyőri legénység. Több szakasz irányítását látta el egy biztosi kerület. Egy-egy biztosi kerület hatósági területe általában több járásra is kiterjedt. A biztosi kerületek élén pénzügyőr tisztek álltak. Egy-egy vármegye biztosi kerületeit fogták össze az 1872-től vármegyénként létesített pénzügyigazgatóságok. A pénzügyigazgatóságok a pénzügyi tárca szervezeteinek középszintű komplex vezető szervezetei voltak. A pénzügyigazgatóságok felügyelete alá tartozott a pénzügyi tárcának az adott vármegyében működő valamennyi szakhatósága. A pénzügyi hierarchia csúcsán pedig a Magyar Királyi Pénzügyminisztérium állt. A pénzügyminisztériumban a magyar pénzügy terén tevékenykedő valamennyi szervezet egy-egy osztállyal rendelkezett, amely az adott szervezet országos irányítási teendőit látta el.²³ **(I.sz. melléklet)**

A Magyar Királyi Pénzügyőrségnek a határőrizetben betöltött meghatározó súlya azonban fokozatosan mérséklődött. Idővel a magyar határőrizetben már nem a pénzügyi, hanem a belügyi tárca vált a legbefolyásosabbá. A jogszabályi környezet differenciálódásával, a magyar szakhatósági rendszer erősödésével és a határforgalom jellegének a módosulásával új feladatok hárultak a határőrizetre, illetve egyes feladatok jelentősége átértékelődött.

Megjelentek a magyar határőrizetben az úgynevezett belépőállomások melyeket eredetileg vesztegintézeteknek neveztek. E belépőállomások feladatát a mezőgazdasági termények egészségügyi vizsgálata, szükség szerinti kiszűrése alkotta. A belépőállomások élén — az állami állatorvosi rendszerbe tagoltan állatorvosok álltak. A magyarországi állami állatorvosi rendszert három lépcsős szakhatóságként építették ki. A rendszer alapeleme a járási állatorvos volt. A hierarchia következő lépcsőfokát — az általában vármegyénként létesített — állatorvosi felügyelőségek képezték. Végül pedig az állami állatorvosi rendszer élén — a mezőgazdasági tárcának alárendelve — az állatorvosi felügyelőségek álltak. Három állatorvosi felügyelőség működött Magyarországon Budapest, Pozsony és Kolozsvár székhellyel. Az állatorvosi felügyelőségek hatósági területe egy-egy vármegyecsoportha terjedt ki.

A belépőállomások — amelyek élén a forgalmas határát-

kelőhelyeken két állatorvos is állt — közvetlenül a területileg illetékes állatorvosi felügyelőség alárendeltségébe tartoztak. A belépőállomások állatorvosai a járási állatorvosokkal álltak azonos beosztási szinten. A belépőállomások állatorvosai rendelkeztek a munkájuk végzéséhez szükséges személyi asszisztenciával és tárgyi feltételrendszerrel. A belépőállomások személyzetét nem fegyverezték fel. Kényszerítő erő alkalmazásának szükségessé válása esetén a határszakaszon szolgálót teljesítő fegyveres szervezetek nyújtottak segítséget a belépőállomásoknak.²⁴

A XX. század elején a határállomásokra telepített *humán orvosi állomások* feladatát a fertőző betegségek behurcolásának a megakadályozása képezte. Az állomások élén orvosok álltak, akik a feladataik ellátásához szükséges személyi és tárgyi feladatrendszerrel rendelkeztek. A fertőző betegeket el tudták különíteni és megfelelő ellátásban részesíteni.²⁵

A kiegyezéstől fogva működött a magyar *vámhivatali* rendszer, kezdetben azonban — a neoabszolútizmus örökségéként — az a-dóhivatalokkal egyesített formában. A magyar kormány 1872-ben szétválasztotta az adó- és vámhivatalokat. A magyar vámhivatali rendszer többféle vámhivatalból állt. A vámhivatalok közötti különbséget a vámeljárási jogosultságaik képezték. A fő- és mellékvámhivatalok, azokon belül pedig első- és másodosztályú vámhivatalok működtek. A legkiterjedtebb vámeljárási hatáskörrel a I. osztályú fővámhivatalok rendelkeztek, amelyek fegyver és lőszer vámolására is jogosultak voltak. A legszerényebb vámeljárási lehetőségekkel a II. osztályú mellékvámhivatalokat vértették fel. A vámeljárási hatásköröknek megfelelően alakult a vámhivataltípusok létszáma és az ott foglalkoztatottak képzése. A vámhivatalok vezető szervezetének a teendőit a budapesti I. osztályú fővámhivatal látta el. Az Osztrák-Magyar Monarchia vámhivatalai nem csupán a gazdasági életben szokásos szerepet töltötték be. A mindenkor kvóta szerint megosztott közös költségeket ugyanis úgy számították ki, hogy a közös költségek teljes összegéből levonták a vámhivatali bevételeket és a fennmaradó tetemes összeg került elosztásra a két társország között a kvóta arányá-

nak megfelelően. A vámhivataloknál keletkezett vámbevételeket a két társország külön-külön gyűjtötte, majd évente fizette be a közös pénzügyminisztériumnak. A dualizmuskori vámhivatalok — ellentétben a XX. század második felében megszokott vám- és pénzügyőrségi szervezettel — fegyver nélküli hivatali szervezetek voltak. Amennyiben szolgálati feladataik eredményes ellátása érdekében kényszerítő erő alkalmazása szükségesség vált, akkor a pénzügyőrség biztosította a szükséges fegyveres létszámot.²⁶

A magyar határőrizet segítésében résztvevő szakhatóságok közé tartozott a *Magyar Királyi Révhatóság is*. A révhatóság a közlekedésügyi tárcahoz tartozott. Hatósági területe a Fiume melletti parti vizekre terjedt ki. A révhatóság kétszintű szervezet volt. A szervezet alapegységét a révkapitányság alkotta, felette állt a révhivatal. A révhatóság hat hivatalból és hat kapitányságból állt. A révhatóságot hagyományos és gépi meghajtású vízi járművekkel is felszerelték. A határőrizethez az ember- és árucsempészet felkutatásában nyújtottak segítséget.²⁷

A dualizmuskori magyar határőrizet segítéséből az *erdőhatóság* sem maradt ki. A földművelésügyi tárca szakmai felügyelete alatt álló állami erdőhatósági rendszer a dualizmus időszakában épült ki ugyan, azonban az erdők gondozása és annak állami felügyelete tekintélyes múltra tekinthetett vissza már a vizsgált időszakban is. Logikus volt, hogy a határmenti térségekben működő erdőhatóságok munkatársait, illetve e területen fekvő kiterjedt erdőségek gondozóit (erdészek, vadőrök stb.) bevonják valamilyen formában a határőrizetbe, hiszen ezen személyek amunkavégzésük kapcsán ott is megfordultak, ahol mások nem, a szolgálati lőfegyverükből fakadóan pedig képesek voltak kényszerítő intézkedés foganatosítására, illetve — mivel ezen munkaköröket csak közhatalosi személyek tölthették be — a közhatalosi tanfolyam elvégzésének az eredményeként felkészítettek voltak a szakszerű intézkedés végrehajtására. Mivel azonban az erdészeket a munkájuktól nem lehetett elvonni, ezért az ő feladatukat az alkotta, hogy a munkájuk során gyanús idegenekkel való találkozás esetében ezen személyeket — akár a fegyverük kényszerítő erejére tá-

maszkodva kísérjék be a legközelebbi határőrizeti szervezet objektumába, illetve adják át a legközelebbi határőr járőrnek.²⁸

A dualizmuskori polgári magyar állam kiépülő szakhatóságai egyes szervezeti elemeinek a bekapcsolása a magyar határőrizetbe kétség kívül elősegítette a határőrizet színvonalas képzését. a határőrizeten belüli jelentős változást azonban a Magyar Királyi Csendőrség határőrzési feladattal való ellátása jelentette. Igaz ugyan, hogy kezdetben csupán néhány száz csendőr határőrizetbe történő bevonása valósult meg, azonban a XX. század első évtizedének a végén már mintegy 1 300 főnyi csendőr látott el határőrizeti feladatokat is. Ez a létszám a 12 000 fős testület személyi állományának több mint a 10 %-át alkotta, azonban az érintett szervezeti egységeken (őrsökön) szolgálatot teljesítő csendőrök — a pénzügyőrökhöz hasonlóan — más testületi alapfeladataik ellátása mellett végezték a határőrzési feladataikat, bár ezért határőrizeti pótlékban részesültek. A Magyar Királyi Csendőrség határőrizetében 1891-től bevont részét *határszéli csendőrségnek* nevezték. A századfordulótól pedig a határszéli csendőrök a kishatárforgalom ellenőrzésében is részt vettek.

A határszéli csendőrség szervezetébe speciális szervezeti elemeket is beiktattak. Egyrészt létrehozták a nyári őrsök rendszerét. Ezek a hó elolvadása és leesése között a Kárpátok hágóin működtek az anyaőrs személyi állományából ide vezényelt csendőrökkel és felszerelésekkel. Másrészt pedig a kiküldönített törzstisztek — amelyek a határszéli csendőr őrsök szakmai irányítására voltak hivatottak — a területileg illetékes csendőr kerület-parancsnokság és a határszéli csendőr őrsök közötti parancsnoki szint ellátását valósították meg. A kiküldönített csendőr tiszteket és a nyári őrsöket a Magyar Királyi Csendőrség szervezetében egyedül a határszéli csendőrségnél alkalmazták, kifejezetten a határőrzés színvonalas végrehajtásának az elősegítése érdekében.²⁹

A határszéli csendőrség bevonásával a magyar határok őrzése két lépcsőssé vált. Az egyik lépcső továbbra is a Magyar Királyi Pénzügyőrség vámhatármenti szakaszai alkották. A másik lépcsőt pedig a Magyar Királyi Csendőrség vámhatár-

menti őrsei képezték. E két testületnek az érintett határszakaszokkal érintkező szervezeti egységei valósították meg a határvonal őrzését. A csendőrség és a pénzügyőrség is a határsértők valószínűsíthető idejében és helyén többvonalas határőrizeteket hajtott végre, ahol a járőrök egymástól látó- és hallótávolságban foglaltak figyelőállást, így szükség esetén egymás segítségére siethettek.³⁰

A határszéli csendőrség a pénzügyőrségtől független objektumhálózattal rendelkezett a vámhatárok mentén a határszéli csendőr őrsők formájában és a határszéli csendőrség létszáma is jelentősen meghaladta a pénzügyőrség határőrzési feladatokat is ellátó személyi állományának a létszámát. Emellett pedig a határszéli csendőrség nem csupán határőrzési teendőket látott el, hanem bekapcsolódott a határforgalom felügyeletébe is a kishatárforgalom ellenőrzésében való részvétele által.³¹

A határmenti csendőrség létrejöttével a magyar határőrizetben a vezető szerep a pénzügyőrségtől átkerült a csendőrséghez, illetve a pénzügyi tárcától a belügyi tárcához.

A Magyar Királyi Határrendőrség létrehozása 1906-ban a belügyi tárcának a határőrizetben betöltött helyét tovább erősítette. A határrendőrség volt a dualizmus időszakában az a rendvédelmi testület, amelynek már alapfeladatát alkotta a határőrizet, bár a testület közvetlenül a távolsági határforgalom ellenőrzését és a határrend betartását végezte, illetve a kishatárforgalom felügyeletét valósította meg a határrendőrséggel közösen. A határrendőrség is csupán néhány száz fővel működött ugyan, a jogköre azonban kiterjedt volt, mivel a Magyar Királyi Határrendőrség létrehozásának egyik indoka az volt, hogy a magyar állam szervezetében olyan testületet állítsanak fel, amely összefogja a részhatárőrizeti teendőket ellátó társ szervezetek határőrizeti munkáját, illetve szükség esetén a határ menti önkormányzati és a központi hatalomnak alárendelt rendvédelmi erőket mozgósítja a határőrizet eredményes ellátása érdekében.³²

A Magyar Királyi Pénzügyőrségnek a határőrizetben betöltött vezető szerepe tehát 1867-1891-ig tartott. A határőrizetben a pénzügyőrség súlya nem azért mérséklődött, mert a

testület határőrizeti feladatai csökkentek, vagy e feladatok el-látására biztosított személyi állomány létszámát fogták vissza. A határőrizeti feladatok sokrétűbbé válása és e teendők meg-valósítása érdekében más tárca személyi állományából a ha-tárőrizetbe irányított létszám növekedése változtatta meg a magyar határőrizetben a pénzügyi tárca hátrányára a Magyar Királyi Pénzügyőrség helyzetét.³³

Ebben az időszakban a Magyar Királyi Testőrség (89 fő) és a Magyar Királyi Koronaőrség (58 fő) a kiegyezést követő évtizedhez képest ugyan lényegében változatlan létszámmal működött, azonban 1904-ben felállításra került a Magyar Kirá-lyi Darabont Testőrség (53 fő), 1912-ben pedig a Magyar Ki-rályi Képviselőházi Őrség (58 fő). 1881-ben állították föl a Magyar Királyi Csendőrséget, melynek a kezdeti 6 000 fő kö-rüli létszámát a XX. század első évtizedének a végére már 12 000 főre fejlesztettek. Ezek a testületek (12 258 fővel) ka-tonailag szervezett fegyveres őrtestületek voltak és a központi hatalom közvetlen alárendeltségében működtek.

Emellett a központi államhatalom közvetlen alárendeltsé-gébe tartozó polgári fegyveres őrtestületként tevékenykedtek a magyar rendvédelmi modellben az I. világháborút megelőzően a büntetés-végrehajtási intézetek fegyőr őrségei (4 000 fő), a pénzügyőrség (5 500 fő), a fővárosi rendőrség (mintegy 3 000 fő) és a határrendőrség (csaknem 500 fő). Összesen tehát a központi államhatalomnak közvetlenül alárendelt polgári fegyveres őrtestületek személyi állományának a létszáma 13 000 főt tett ki.

Nem szabad elfeledkezni az önkormányzatok felügyelete alá tartozó polgári fegyveres őrtestületekről, azaz a települési rendőrségekről sem, amelyek összlétszáma ugyancsak 12 000 fő körüli volt.

A háború előtti években tehát a történelmi Magyarorszá-gon a rend fenntartására hivatott testületek összesített létszáma már mintegy 37 258 főt tett ki. E létszámnak már csupán 32,3%-a tartozott az önkormányzatok kompetenciájába, míg a központi államhatalom közvetlen irányítása alatt a teljes ma-gyar rendvédelmi létszám 67,7 %-a állt. Ezen belül pedig a ka-

tonailag szervezett fegyveres őrtestületek — amelyek kivétel nélkül a központi államhatalom közvetlen irányítása alá tartoztak — a teljes rendvédelmi személyi állomány 33%-át alkották. A polgári fegyveres őrtestületek pedig — amelyek részben a központi államhatalom, részben pedig az önkormányzatok irányítása alá tartoztak — magyar rendvédelmi testületek 67%-át alkották.

Nem csupán a magyar rendvédelmi testületek száma és létszáma gyarapodott, illetve az egymáshoz viszonyított aránya változott meg a kiegyezést követő évtizedekhez képest a XX. század első évtizedei végére. A magyar határőrizetbe bevont fegyveres őrtestületek száma, létszáma és a teljes rendvédelemben foglalkoztatottakhoz viszonyított aránya is módosult.

Az I. világháborút megelőző években a magyar határőrizetben a központi államhatalomnak közvetlenül alárendelt katonailag szervezett fegyveres őrtestület a csendőrség volt, amelynek a határőrizetben résztvevő létszáma mintegy 1 357 főt tett ki. Ugyancsak a központi államhatalomnak közvetlenül alárendelt szervezetként, de polgári fegyveres őrtestületként vett részt a határőrizeti feladatok megvalósításában a Magyar Királyi Pénzügyőrség közel 600 fővel és a Magyar Királyi Hátrendőrség csaknem 500 fővel. Összesen tehát az I. világháború előtti években a magyar határőrizetben — nem számítva a különböző szakhatóságok részlegeit és a határmenti önkormányzatok szükség esetén bevonható fegyveres szervezeteit — hozzávetőlegesen mintegy 2 457 fő teljesített fegyveres szolgálatot a Magyar Királyság vámhatárain.

A dualizmus első évtizedéhez képest tehát a magyar határőrizetben fegyveres szolgálatot ellátók létszáma a dualizmus első évtizedében határőrizeti teendőket teljesítő 700 főhöz képest mintegy 3,5-szeresére nőtt. Ezen időszakban a teljes magyar rendvédelem személyi állománya is dinamikusan gyarapodott, azonban a növekedés üteme elmaradt a határőrizetben foglalkoztatottak létszámának a fejlesztésétől. Ily módon jöhetett létre az a helyzet, hogy míg a dualizmus kezdetén a magyar rendvédelmi testületek összesített személyi állományának az 3,47%-a (700 fő) teljesített határőrizeti szolgálatot

addig az I. világháborút megelőző években már ez az arány 6,6 %-ra (2 457 fő) nőtt.

Egyértelműen megállapítható tehát két markáns tendencia. Egyrészt a magyar rendvédelmi rendszerben a határőrizet súlya gyarapodott, illetve ezen belül a katonailag szervezett őrtestületek személyi állományának a határőrizeti feladatok teljesítésébe bevont létszáma növekedett és a központi államhatalomnak közvetlenül alárendelt rendvédelmi szervezetek egyre több határőrizeti feladat megvalósítását végezték. Másrészt pedig a magyar rendvédelemhez hasonlóan a centralizáció és a katonailag szervezett fegyveres őrtestületek erősödését megvalósító tendencia érvényesült a határőrizetben is. E folyamatok egyenes következménye volt a határőrizetben a pénzügyi tárca súlyának a mérséklődése és a belügyi tárca súlyának a gyarapodása.

A pénzügyőrség határőrizeti szerepkörének a csökkenése azonban — amely nem is önmagához, hanem a határőrizetben résztvevő társ rendvédelmi testületek gyarapodó határőrizeti teendőihez viszonyítva jelentett csökkenést — nem jelentette azt, hogy a testület határőrizeti szerepvállalása eljelentéktelenedett. A testültre a magyar határőrizetben továbbra is számítottak. A magyar határőrizeti rendszerben fontos szerepet töltött be.

Ezt a helyzetet teszi nyilvánvalóvá a Magyar Királyi Pénzügyőrség érintett alakulatainak a katonai határőrizetben betöltött szerepe is.

Katonai határőrizet bevezetésére a kivételes hatalom időszakában kerülhetett sor, amikor az Osztrák-Magyar Monarchia a szomszédos külországgal hadiállapotba került. Európaszerte a XIX. század második felében, illetve a XX. század kezdetén alkották meg az országgyűlések a kivételes hatalomról szóló törvényeket. A kivételes hatalom lényege az volt, hogy — a háború megvívásának az eredményes megvalósítása érdekében — a mai fogalmaink szerinti emberi jogokat korlátozták. E korlátozásnak két fajtája, a német és a brit típus valósult meg. Nevezetesen a britek a kivételes hatalom gyakorlásával a kormányt bízták meg. Ezzel szemben a Német Csá-

szárságban a kivételes hatalom gyakorlását a haderőre bízták. Az Osztrák-Magyar Monarchia társországaiban a kivételes hatalom szabályozását nem azonos minta szerint iktatták törvénybe. Az Osztrák Császárság a német mintát követte, a Magyar Királyságban pedig a brit mintát részesítették előnyben. Ausztriában több egymást követő törvényben — a magyar törvényhozást évtizedekkel megelőzve — szabályozták a kivételes hatalom témáját.³⁴ Magyarországon — a közös haderő többszöri sürgetése nyomán — 1912-ben hozta létre az országgyűlés a kivételes hatalomról szóló törvényt.³⁵

Az eltérő szabályozás következtében az Osztrák Császárságban a rendvédelmi testületek a haderő felügyelete alá kerültek. A Magyar Királyságban azonban a rendvédelmi testületek a háború időszakában is a kormány, illetve az önkormányzatok felügyelete alatt maradtak. Ezen alaphelyzet alól azonban kivételt képeztek a határ mentén működő rendvédelmi szervezetek, ha a határ túloldalán elterülő országok az Osztrák-Magyar Monarchiával hadi állapotba kerültek. Ezáltal ugyanis az érintett határszakasz menti területek hadművelleti területté váltak, amely térségben elvitathatatlan volt a haderő felügyeleti joga.

A területileg illetékes hadtestparancsnokságok vezérkari osztályán kidolgozták a magyar-román és a magyar-serb határszakaszokra kiterjedően a katonai határőrizetre való áttérés tervét. A terveket a hadtest-parancsnokságok vezérkari osztályainak a tisztjei a helyszínen egyeztették az érintett rendvédelmi testületek helyi szervezeteinek a képviselőivel. A katonai határőrizetre való áttérés időszakában határőrizet irányításának a vezető szerepe a Magyar Királyi Határrendőrségtől átkerült a Magyar Királyi Csendőrséghez. Lényegében a határszéli csendőrség őrsői váltak a katonai határőrizet központjává. Az őrsők épületeit megerősítették és kibővítették, hogy több ember és felszerelés befogadására váljanak alkalmassá. Az őrsöket futóárkokkal és tüzelőállásokkal vették körül, amelyet dróttakadályokkal erősítettek meg. Az őrsök szomszédságában — a rendszeresített személyi lőfegyverek hatásos lőtávolságán belül — eltávolították a kilövést akadályozó növényzetet.³⁶

A mozgósítási terveket úgy alakították át, hogy a határ menti térségekből a lakosság érintett része ne az ország belse-

jében kijelölt bevonulási pontokra vonuljon, hanem a határszé-
li csendör őrökre. A hadkötelesek felszereléséből amit csak
lehetett kiosztottak otthoni tárolásra, a fennmaradó felszerelési
tárgyakat pedig a határszéli csendör őrökön tárolták. Az őrö-
ket pedig — mivel más jellegű híradó eszközzel ebben az idő-
szakban még nem tudták ellátni ezen szervezeteket — úgyne-
vezett optikai távjelző készülékekkel szerelték fel. Ily módon a
határszéli csendörség őrsei egymással és a felettes szerveikkel
is összeköttetést teremthettek fényjelekkel. Az optikai távjelző
készülékek működtetésére vonatkozóan a haderő tanfolyamot
indított a határ menti csendörségnek az optikai távjelző készü-
lékek működtetésével megbízott tagjai számára. Mozgósítás
esetén az ország belsejéből is küldtek csendöröket erősítésként
a határszéli csendörséghez, mivel ők sokkal gyorsabban ér-
kezhetnek a helyszínre, őket ugyanis nem kellett felszerelni
mint a tartalékosokat. A cél tehát az volt, hogy minél gyorsab-
ban minél tetemesebb erőt hozzanak létre a határ mentén.³⁷

Szükség is volt a haderő határra való felvonulásáig —
amikor a parancsnokságot a csapatokkal érkező katonatisztek
vették át a csendöröktől — a létszám gyarapítására, mivel a
békeidőszakhoz képest az új teendők lényegesen nagyobb lét-
számot igényeltek. Őrizni kellett a határmenti térségben a na-
gyobb számú ember és szolgálati állat befogadására alkalmas
épületeket, valamint a közlekedési és a távközlési infrastruktú-
rát. E célból vonalszakasz őrsegeket és műtárgyőrsegeket kel-
lett létrehozni, illetve tartalékokat kialakítani, hogy az esetle-
ges támadások alkalmával az őrsegek számára szükség szerint
segítségét nyújthassanak. A Magyar Királyságban e tekintet-
ben a helyzet kedvező volt. Mivel a távírdai vonalakat is a
vasútvonalakon vezették nem pedig külön pályán. Ezen — a
békeidőhöz képest — új feladatok mellett azonban a határvo-
nalat továbbra is őrizni kellett, azonban már nem a csempé-
szek elfogása volt a cél, hanem az országba betörő ellenséges
felderítő járőrök vagy diverziós csoportok feltartóztatás, elfo-
gása, illetve megsemmisítése. Ezért a békeidőszakbeli 1-2 fős
járőrök helyett 6-12 fős járőröket vezényeltek. Ezen járőrök-
nek pedig már nem csupán a védelem volt a feladatuk hanem

az is, hogy a túloldali helyzetet felderítsék és lehetőség szerint a kulcsfontosságú műtárgyakat megrongálják.³⁸

Ebbe a módosult határőrizeti feladatrendszerbe — melyet a kortársak katonai határőrizetnek neveztek — illeszkedtek a Magyar Királyi Pénzügyőrség érintett határvonalak mentén elhelyezkedő szakaszainál szolgálatot teljesítő pénzügyőrök teendői. Ezen pénzügyőr alakulatoknál szolgálatot teljesítő pénzügyőrök mozgósítás alkalmával népfőlkelői állományba és a területileg illetékes határszéli csendőr őrs-parancsnok alárendeltségébe kerültek. Az érintett határvonalak mentén szolgálatot teljesítő pénzügyőröket még békeidőben úgy válogatták össze, hogy a fiatalabb korosztályhoz tartozzanak (35 év alatt) és lehetőleg nőtlenek legyenek. Mivel a Magyar Királyi Pénzügyőrség legénységi állományába való bekerülés egyik feltétele a sorkatonai szolgálat letöltése volt, ezért a határmenti pénzügyőr szakaszok számára rendszeresen továbbképző tanfolyamokat szerveztek a véderőnél, hogy a katonai határőrizetre való áttéréskor katonai tekintetben felkészített pénzügyőrök láthassanak el határőrizeti szolgálatot.³⁹

Összességében megállapítható, hogy a polgári magyar állam dualizmuskori határőrizetében a Magyar Királyi Pénzügyőrség békében és háborúban egyaránt részt vett. A területre osztott határőrizeti feladatok összhangban álltak a szervezetnek a fegyverzetén, felszereltségén, a személyi állomány képzettségén és a struktúráján nyugvó képességeivel.

Jegyzetek:

¹ Csehországi német főnemesi család leszármazottjaiként hatalmas csehországi birtokokkal rendelkező arisztokrata volt. Katonaként, majd diplomataként szolgált a HABSBERG-házban. Valószínűleg sógora herceg Alfréd WINDISCH-GRÄTZ tábornagy — aki Félix Ludwig Johann Fürst zu SCHWARZENBERG nővérét Mária Eleonóra zu SCHWARZENBERG-et vette el feleségül még mint ezredes — javaslatára az 1848-as forradalmi események időszakában az udvar magához kérte. Vezetésével hozták létre a forradalommal leszámolni kész kormányzatot. Személyesen is tevékenykedett annak érdekében, hogy *Ferdinánd* császárt a trónon *Ferenc József* kövesse. A miniszterelnöki tisztséget 1848 novemberétől haláláig 1852 áprilisi tölthette be. *Ferenc József* még élete alkonyán is a legjobb miniszterének tartotta. Félix Ludwig Johann Fürst zu SCHWARZENBERG-nek tulajdonítja azt a mondást, hogy „*A kegyelem jó dolog, de előbb egy kicsit akasztunk. Nem szabad visszariadnunk egy kis vérfürdőtől.*”

BERZEVICZY

² DEÁK

³ GALÁNTAI: 28.p. + 32.p.

⁴ 1/1867. (III. 10.) PM.kr.

⁵ CLAUSEWITZ

⁶ 1868/XL.tc. ; 1868/XLI.tc. ; 1868/XLII.tc.

⁷ 1723/I.tc. ; 1723/II.tc.

⁸ GALÁNTAI: op.cit. 120-121.p.

⁹ Loc.cit. 91-94.p. + 118-119.p.

¹⁰ Loc.cit. 121-124.p.

¹¹ Loc.cit. 125-135.p.

¹² CSIZMADIA: 79-80.p.

¹³ 1870/XLII.tc. ; 1871/XVIII.tc.

¹⁴ PARÁDI: A katonailag szervezett őrtestület és a polgári őrtestület.

¹⁵ 1840/IX.tc. ; 1894/XII.tc.

¹⁶ PARÁDI: A magyar rendvédelem története 68-96.p. ; Idem: A dualizmuskori magyar rendvédelem. 66-80.p.

¹⁷ Idem: Rendvédelmünk képzési és képesítési rendszere 1867-1945. 90-92.p.

¹⁸ Idem: A dualista Magyarország határőrizeti rendszerének a kialakulása.

¹⁹ SUBA

²⁰ Loc.cit.

²¹ PARÁDI: A Magyar Királyi Pénzügyminisztérium határőrizeti feladatai az Osztrák-Magyar Monarchia magyarországi vámhatárain 1867-1914.

²² 1/1867. (III. 10.) PM.kr. op.cit.

²³ PARÁDI: A dualizmuskori magyar pénzügyőrség és vámhivatalok.

²⁴ Idem: *A dualista Magyarország határőrizete 1867-1914.* 40-41.p.

²⁵ 67 674/1900. (IV. 27.) BM.r. ; PARÁDI: *A magyar határőrizet története a kezdetektől napjainkig. A magyar határőrizet a Kárpát-medencében.* 55.p.

²⁶ PARÁDI: *A dualista Magyarország határőrizete 1867-1914.* op.cit. 35-39.p.

²⁷ - PARÁDI: *A dualista Magyarország határőrizete 1867-1914.* op.cit. 43-44.p.

- Idem: A magyar határőrizet 1867-1945.

²⁸ - Idem: *A dualista Magyarország határőrizete 1867-1914.* op.cit. 42.p.

²⁹ Idem: A Magyar Királyi Csendőrség határőrizeti feladatai 1891-1914.

³⁰ Idem: A Magyar Királyi Csendőrség határőrizeti szolgálata.

³¹ Idem: A csendőrség teendői az Osztrák-Magyar Monarchia Magyar Ki-

rálysága külső határainak őrzésében.

³² Idem: A polgári magyar állam első határőrizeti szakszerve a Magyar Királyi Határrendőrség 1906-1914.

³³ Idem: A magyar állam határőrizete a kiegyezéstől a II. vh-ig. 74-109.p.

³⁴ MEZEY: A kivételes hatalom. 4-6.p. ; Idem: Az első világháború jogi törvényhozói előkészítése: A kivételes hatalomról szóló 1912. évi 63. törvénycikk. 11-18.p.

³⁵ 1912/LXIII.tc.

³⁶ PARÁDI: Áttérés a háborús határőrizet az első világháború előtt.

³⁷ Loc.cit.

³⁸ PARÁDI: *Pénzügyőrség és vámhivatalok a határőrizetben.* 54.p.

³⁹ Loc.cit.

Forrás- és irodalomjegyzék (a jegyzetekben alkalmazott rövidítések oldása):

MONOGRÁFIÁK, ÉS KISMONOGRÁFIÁK ÉS HASONLÓ JELLEGŰ KÖTETEK

- BERZEVICZY — BERZEVICZY Albert: *Az abszolutizmus kora*
(1.;) *Magyarországon 1849-1865.*
I.köt. Budapest, 1922, Franklin. 436 p. ;
II.köt. Budapest, Franklin. 426 p. ;
III.köt. Budapest, 1933, Franklin. 443 p. ;
IV.köt. Budapest, 1937, Franklin. 106 p.
- CLAUSEWITZ — CLAUSEWITZ Karl von: *Vom Kriege.* [A hábo-
(5.;) rúról.] Ford.:HAMARY Béla — HAZAI Samu.
Budapest, 1892-1894, Ludovika Akadémia. (A
Ludovica Akadémia Közlönye mellékleteként
jelent meg nyolc kötetbe foglalva.) 720 p.
- CSIZMADIA — CSIZMADIA Andor: *A magyar közigazgatás*
(12.;) *fejlődése a XVIII. századtól a tanácsrendszer*
létrejöttéig. Budapest, 1976, Akadémia Kiadó.
560 p. HU-ISBN 963 05 0713 7.
- GALÁNTAI: *A Habsburg-monarchia al-* — GALÁNTAI József: *A Habsburg-monarchia*
alkonya. Osztrák-magyar dualizmus 1867-
1918. Budapest, 1985, Kossuth. 387 p. HU-
(3.;8.;9.;10.;11.;) ISBN 963 09 2589 3.
- PARÁDI: *A magyar* — PARÁDI József et. al. (szerk.): *A magyar*
rendvédelem története. Budapest, 1996², Osi-
(16.;) ris. 367 p. HU-ISBN 963 04 7958 3.

PARÁDI: *A magyar határörizet története a kezdetektől napjainkig. A magyar határörizet a Kárpát-medencében.* Budapest, 2017, Budapest, Nemzeti Közszolgálati Egyetem. 180 p. HU-ISBN —
(25.;

PARÁDI: *Pénzügyörség és vámhivatalok a határörizetben.* Budapest, 2003, Tipico Design. 219 p. HU-ISBN 963 76 2330 2. /Rendvédelem a határokon a XIX-XX. században, 1./ HU-ISSN —

TANULMÁNYOK

DEÁK (2.;

— DEÁK Ferenc: Észrevételek Luskandl Venczel ily című munkájára: „Das Ungarische-Österreichische Staatsrecht” a magyar közjog történetének szempontjából. *Budapesti Szemle*, új folyam (1865) I.köt. 3-170.p.

MEZEY: A kivételes hatalom. (34.;

— MEZEY Barna: A kivételes hatalom. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, IV.évf. (1994) 5.sz. 4-6.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 1993. szeptember 21.-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak a „Háború, forradalom, trianon” című V. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

MEZEY: Az első világháború jogi törvényhozói előkészítése: A kivételes hatalomról szóló 1912. évi 63. törvénycikk. (34.;

— MEZEY Barna: Az első világháború jogi törvényhozói előkészítése: A kivételes hatalomról szóló 1912. évi 63. törvénycikk. 11-18.p. In ÁDÁM János — SEGES Vladimír — PALLAI László et al. (szerk.): *Első világháború a Kárpátokban. Prvá svetová vojna v karpatoch. Перва світова війна в карпатах.*] Eperjes, 2016, Eperjesi Egyetem. 336 p. SK-ISBN 978 805 55 1717 9.

PARÁDI: A dualista Magyarország határörizeti rendszerének kialakulása. (18.;

— PARÁDI József: A dualista Magyarország határörizeti rendszerének kialakulása. *Belügyi Szemle*, XXX.évf. (1982) 10.sz. 44-51.p. HU-ISSN 0133-6738.

- PARÁDI: A polgári magyar állam első határőrizeti szakszerve a Magyar Királyi Határrendőrség. (32.,) — PARÁDI József: A polgári magyar állam első határőrizeti szakszerve a Magyar Királyi Határrendőrség 1906-1914. *Hadtörténelmi Közlemények*, CI.évf. (1986) 3.sz. 541-570. p. HU-ISSN 0017-6540.
- PARÁDI: A Magyar Királyi Csendőrség határőrizeti feladatai 1891-1914. (29.,) — PARÁDI József: A Magyar Királyi Csendőrség határőrizeti feladatai 1891-1914. *Hadtörténelmi Közlemények*, CI.évf. (1988) 1.sz. 56-92.p. HU-ISSN 0017-6540.
- PARÁDI: A Magyar Királyi Pénzügyminisztérium határőrizeti feladatai az Osztrák-Magyar Monarchia magyarországi vámhatárain 1867-1914. (21.,) — PARÁDI József: A Magyar Királyi Pénzügyminisztérium határőrizeti feladatai az Osztrák-Magyar Monarchia magyarországi vámhatárain 1867-1914. *Hadtörténelmi Közlemények*, CIV.évf. (1989) 2.sz. 177-196.p. HU-ISSN 0017-6540.
- PARÁDI: Áttérés a háborús határőrizetre az első világháború előtt. (36.,37.,) — PARÁDI József: Áttérés a háborús határőrizetre az első világháború előtt. *Rendvédelem-történelmi Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, IV.évf. (1994) 5.sz. 13-17.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 1993. szeptember 21-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történelmi Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történelmi tudományos konferenciasorozatnak a „*Háború, forradalom, trianon*” című V. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- PARÁDI: A magyar határőrizet 1867-1945. (27.,) — PARÁDI József: A magyar határőrizet 1867-1945. *Határőrségi Tanulmányok*, V.évf. (1997) 1. sz. különszáma. 11-35. p. HU-ISSN —
- PARÁDI: A dualizmus-kori magyar pénzügyőrség és vámhivatalok. (23.,) — PARÁDI József: A dualizmus-kori magyar pénzügyőrség és vámhivatalok. *Rendvédelem-történelmi Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, VIII.évf. (1998) 9.sz. 82-85.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 1997. szeptember 23-án, Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történelmi Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történelmi tudományos

- konferencia-sorozatnak „*Gazdasági rendvédelmünk a XIX-XX. században.*” című IX. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- PARÁDI: A magyar állam határőrizete a kiegyezéstől a II. vh-ig. (33.;) — PARÁDI József: A magyar állam határőrizete a kiegyezéstől a II. vh-ig. 74-109.p. In BODA József (szerk.): *A magyar polgári rendvédelem a XIX-XX. században. A magyar büntetés-végrehajtás, csendőrség, határőrség, koronaőrség, rendőrség, vám- és pénzügyőrség.* Budapest, 2004, Belügyminisztérium Nemzetközi Oktatási Központ – Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Alapítvány. 215 p. A tanulmány korábbi változata 2003. nyarán Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Alapítvány által szervezett magyar rendvédelem-történeti témájú nyári szabadegyetemen. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata. HU-ISBN —
- PARÁDI: Rendvédelmünk képzési és képzési rendszere 1867-1945. (17.;) — PARÁDI József: Rendvédelmünk képzési és képzési rendszere 1867-1945. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XIII.évf. (2007) 16.sz. 90-93.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 2002. november 12-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferencia-sorozatnak „*A rendvédelmi szakképzés története*” című XVI. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- PARÁDI: A dualizmuskori magyar rendvédelem. (16.;) — PARÁDI József: A dualizmuskori magyar rendvédelem. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XVIII.évf. (2010) 21.sz. 66-84.p. A tanulmány korábbi változata 2007. október 5-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferencia-sorozatnak „*A magyar rendvédelem fejlődése a XIX-XX. században*” című XXI. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

PARÁDI: A Magyar Királyi Csendőrség határőrizeti szolgálata. (30.;

— PARÁDI József: A Magyar Királyi Csendőrség határőrizeti szolgálata. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XIX.évf. (2010) 22.sz. 77-91.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 2008. október 10.-én Budapesten hangzott el, a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferencia-sorozatnak „*Másfél évszázad rendszerváltozásainak hatásai a nemzeti rendvédelmünkre*” című XXII. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

PARÁDI: A csendőrség teendői az Osztrák-Magyar Monarchia Magyar Királysága külső határainak őrzésében. (31.;

— PARÁDI József: A csendőrség teendői az Osztrák-Magyar Monarchia Magyar Királysága külső határainak őrzésében. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XXI.évf. (2011) 24.sz. 100-118.p. A tanulmány korábbi változata 2009. december 3. Budapesten hangzott el, a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferencia-sorozatnak „*Csendőrség Ausztria-Magyarországon, illetve Ausztriában és Magyarországon 1849-2005*” című XXIV. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

PARÁDI: A katonailag szervezett őrtestület és a polgári őrtestület. (14.;

— PARÁDI József: A katonailag szervezett őrtestület és a polgári őrtestület. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XXV.évf. (2015) 43-44-45-46.sz. 77-84.p. HU-ISSN 1216-6774.

KÉZIRATOK

PARÁDI: *A dualista Magyarország határőrizete 1867-1914.* (24.;;26.;;29.;;28.;

— PARÁDI József: *A dualista Magyarország határőrizete 1867-1914.* Bölcsészdoktori disszertáció (ELTE BTK). Kézirat. Budapest, 1985. 162 p.

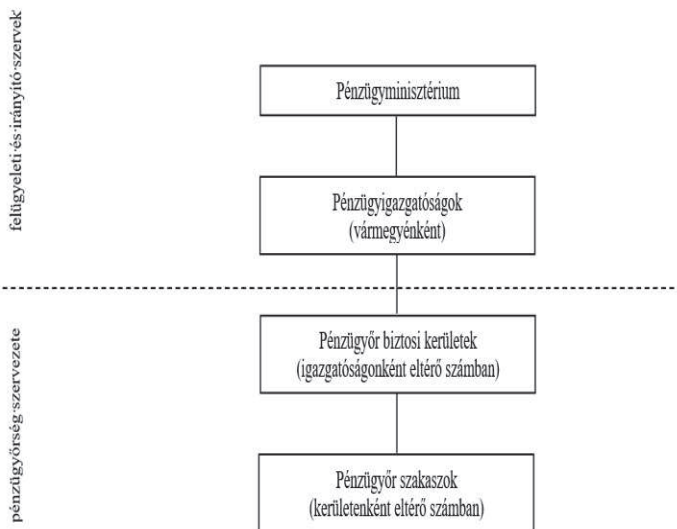
SUBA (19.;20.;

— SUBA: *Magyarország államhatárainak változásai 1867-1945. A határmegállapító bizottságok működése Magyarországon a XIX-XX. században.* Ph.D. disszertáció (ELTE-BTK). Kézirat. Budapest.

JOGSZABÁLYOK

- 1723/I.tc. (7. ;) — 1723/I.tc. az ország s az ahhoz kapcsolt részek karai és rendei Ő császári és királyi szent felségének szabadságaik s kiváltságaik atyai és legkegyelmesebb megerősítéseért s a karok és rendek közepette saját legszentségesb személyében megjelenéseért legnagyobb köszönetet mondanak.
- 1723/II.tc. (7. ;) — 1723/II.tc. Ő császári és királyi legszentségesbb felsége fölséges osztrák háza nőágának Magyarország Szent Koronájában s a régtől fogva hozzákapcsolt részekben való folytonos királyi örökösödéséről.
- 1840/IX.tc. (15. ;) — 1840/IX.tc. a mezei rendőrségről.
- 1868/XL.tc. (6. ;) — 1868/XL.tc. a véderőről.
- 1868/XLI.tc. (6. ;) — 1868/XLI.tc. a honvédségről.
- 1868/XLII.tc. (6. ;) — 1868/XLII.tc. a népfelkelésről
- 1870/XLII.tc. (13. ;) — 1870/XLII.tc. a köztörvényhatóságok rendezéséről.
- 1871/XVIII.tc. (13. ;) — 1871/XVIII.tc. a községek rendezéséről.
- 1894/XII.tc. (15. ;) — 1894/XII.tc. a mezőgazdaságról és a mezőrendőrségről.
- 1912/LXIII.tc. (35. ;) — 1912/LXIII.tc. a háború esetére szóló kivételes intézkedésekről.
- 1/1867. (III. 10.) PM.kr. (4.;22. ;) — 1/1867. (III. 10.) PM.kr. BLICKLE Gusztáv (szerk.): *A pénzügyminisztérium szerkezetének és ügykörének változásai.* 11-14.p. Budapest, 1936, s.n.
- 62 647/1900. (IV. 27.) BM.r. (25. ;) — 62 647/1900. (IV. 27.) BM.r. a kolera behurcolásának meggátlása céljából a határállomásokon teljesítendő orvosi vizsgálatról. *Magyarországi Rendeletek Tára*, XLV.évf. (1911) I.füzet. 563-567.p.

A Magyar Királyi Pénzügyőrség szervezeti felépítése a századfordulón.

Forrás ! - PARÁDI József: *Pénzügyőrség és vámhivatalok a határőrizetben.* 212.p. Budapest, 2003, Tipico Design. 219 p. HU-ISBN 963 76 2330 2./Rendvédelem a határokon a XIX-XX. században, 1./ HU-ISSN —
- Idem: *Pénzügy a dualizmuskori magyar békehatárőrizetben.* 106.p. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis),* XXVII.évf. (2017) 54.sz. 93-106.p. HU-ISSN 1216-6774.

